

Between Vampires and Blood Transfusion

Philosophy of Science from a Psychoanalytic Perspective

Recensie van Hub Zwarts *De waarheid op de wand: psychoanalyse van het weten* [Review of Hub Zwart's *The Truth on the Wall: A Psychoanalysis of Knowledge*]

English abstract: Hub Zwart's latest book, "The Truth on the Wall: A Psychoanalysis of Knowledge," establishes compelling connections between the literary and the scientific imagination. The author explores how seemingly fantastical literary tropes can serve as reflections of scientific progress. A notable example is the vampire archetype, traditionally depicted as a nocturnal, undead entity that sustains itself by consuming the blood of the living. This imagery, Zwart argues, can be interpreted as a metaphorical representation of scientific developments. He analyzes the central motif of blood exchange between vampire and victim as an allegory for the scientific discourse surrounding blood transfusion in the late 19th century. During this period, blood transfusion posed significant challenges due to the undiscovered nature of blood groups. Furthermore, Zwart draws parallels between vampire-hunting strategies and scientific efforts to combat mysterious, potentially epidemic diseases, viewing both as attempts to control unknown and threatening forces.

In *De waarheid op de wand: psychoanalyse van het weten*, het nieuwste boek van Hub Zwart, worden de literaire en de wetenschappelijke verbeelding op inspirerende wijze aan elkaar gekoppeld. Zo blijkt het schijnbaar fantastische beeld van de vampier, de levende dode die in de nachtelijke uren tevoorschijn komt om zich te voeden met het bloed van de levenden, gelezen te kunnen worden als een reflectie op wetenschappelijke ontwikkelingen. De eerste associatie die het beeld van de vampier oproept, de uitwisseling van bloed tussen prooi en slachtoffer, interpreteert Zwart als een verbeelding van het wetenschappelijke debat over bloedtransfusie aan het eind van de 19^e eeuw. Bloedtransfusie was destijds nog zeer problematisch omdat men nog niet wist van het bestaan van bloedgroepen. De strategieën die worden ingezet bij het bestrijden van vampiers, ziet Zwart als een beeld voor het wetenschappelijke gevecht tegen onbekende, geheimzinnige ziektes die uit kunnen groeien tot een nauwelijks te bestrijden epidemie.

Hub Zwart, hoogleraar filosofie van de natuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen, formuleert het hoofdonderwerp van *De waarheid op de wand* als volgt: 'Deze studie richt zich niet op de verbeelding van wetenschap in literaire teksten of in de populaire cultuur, maar op de wetenschappelijke verbeelding zelf.' Desondanks blijkt hij deze wetenschappelijke verbeelding vooral aan te treffen in de literatuur, aangezien een groot deel van zijn boek bestaat uit interpretaties van literaire werken als Goethes *Faust*, Stokers *Dracula* en Vernes boekenserie *Wonderreizen*. Dat levert vaak boeiende lectuur op, maar roept wel de vraag op wat precies het onderscheid is tussen de 'wetenschappelijke verbeelding' en de 'verbeelding van wetenschap'. In de literaire werken zijn immers niet de wetenschappers zelf aan het woord, maar hun literaire equivalenten. Op welk moment gaat 'verbeelding van wetenschap' over in 'wetenschappelijke verbeelding' en hoe vindt deze transitie precies plaats? Deze complexe problematiek blijft enigszins onderbelicht.

In *De waarheid op de wand* bedrijft Zwart wetenschapsfilosofie vanuit een psychoanalytische perspectief, waarmee hij in de voetsporen van Gaston Bachelard treedt. Aan diens werk ontleent Zwart vooral het inzicht dat de wetenschappelijke interesse eerst en vooral wordt gewekt door een fascinerend en tegelijkertijd angstaanjagend archetypisch beeld. Pas daarna wordt dit archetypische beeld omgezet in wetenschap. Een van de beelden die Zwart vanuit dit kader uitgebreid analyseert is de kunstmatige mens die door Victor

Frankenstein tot leven wordt gewekt. Deze kunstmatige mens is niet zomaar een onschuldig en neutraal beeld, maar vormt ook een oriëntatie voor het wetenschappelijke verlangen dat uiteindelijk zal leiden tot het ontstaan van de moderne levenswetenschappen. De verbeelding is in staat nieuwe mogelijkheden te tonen die binnen de wetenschap zelf nog niet gedacht kunnen worden en maakt zo een nieuwe oriëntatie mogelijk. Tegelijkertijd loopt het tragische verhaal over Frankensteins monster ook al vooruit op de angsten en bezwaren die deze moderne wetenschap oproept.

De 'psychoanalyse van het weten' richt zich vooral op de herkomst van wetenschappelijke praktijken en ideeën en probeert op basis daarvan op het spoor te komen in welke mate de wetenschap nog bepaald wordt door heimelijke en verdrongen associaties die haar wetenschappelijkheid in de weg staan. 'Therapeutische interventies' kunnen daarbij als remedie worden ingezet.

Naast het werk van Bachelard baseert Zwart zich voor een groot deel op het werk van Sigmund Freud en Carl Gustav Jung. Aan hun ideeën ontleent hij twee, in zijn ogen complementaire interpretatiestrategieën die hij in vrijwel al zijn analyses toepast: de symptomatische (Freud) en de symbolische benadering (Jung). De Freudiaanse, symptomatische interpretatiestrategie concentreert zich op de wetenschapper als individu die bij zijn zoektocht naar wetenschappelijke inzichten vooral geleid wordt door ervaringen en trauma's uit zijn kindertijd. Zo zouden Leonardo Da Vinci's gebrekkige anatomische tekeningen (zoals de tekening die de cover siert) een symptoom zijn van een infantiele seksualiteit die zijn creativiteit remt. De Jungiaanse, symbolische interpretatiestrategie richt zich veeleer op collectieve processen die onbewust worden gestructureerd door beelden, angsten en trauma's. Hier staat niet de worsteling van het individu met zijn verdrongen verleden centraal, maar een actueel conflict dat zowel persoonlijke als collectieve consequenties heeft. Zo staat het drama van Faust symbool voor de wetenschappelijke wil tot weten die altijd wordt gekenmerkt door een latente neiging tot het kwaad.

Terwijl de Jungiaanse lezingen nog tamelijk dicht bij het aan Bachelard ontleende perspectief van de wetenschappelijke verbeelding blijven, slaat Zwart met zijn Freudiaanse analyses echt een andere weg in. De winst die dit oplevert is twijfelachtig. De Jungiaanse interpretaties leiden vaak wel tot prikkelende inzichten (een nieuw licht op vampirisme, boeiende verbindingen tussen wetenschap en alchemie), maar de Freudiaanse lezingen leveren minder spannende perspectieven op (de telescoop als fallisch instrument waarmee Galileo Galilei de maanmoeder wil penetreren, *Faust* en *Frankenstein* als beschrijvingen van oedipale conflicten). Daar komt bij dat de door Zwart gebruikte interpretatiestrategieën een interpretatieve mal vormen waarin de geanalyseerde teksten gegoten worden, zodat alles als het ware automatisch op zijn plaats valt. Deze leespraktijk roept de vraag op of de archetypische beelden niet eerder een uitvloeisel zijn van een bepaalde manier van interpreteren, dan de structuren die door zo'n interpretatie worden blootgelegd.

Doordat Zwart met zijn 'psychoanalyse van het weten' eerst en vooral geïnteresseerd is in de herkomst van bepaalde archetypische beelden, besteed hij helaas vaak maar weinig aandacht aan de rol die deze beelden spelen in het huidige wetenschappelijke debat. Er wordt wel geregeld verwezen naar beelden die de wetenschappelijke blik blijvend structureren (de doolhofachtige bibliotheek zou ten grondslag liggen aan de filosofie, de explosie aan de scheikunde, etc.), maar deze uitspraken worden niet onderbouwd met een diepgaande analyse van wetenschappelijke teksten. Ook wordt nergens echt duidelijk in hoeverre er 'therapeutische interventies' nodig zijn om de hedendaagse wetenschap te zuiveren van een ongezonde gehechtheid aan dit soort archetypische beelden. Dit alles is misschien stof voor een volgend boek.